

Bo'lajak pedagoglarning konfliktologik kompetentligini keys-stadi texnologiyasi vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish

Karimov Jahongir Murodjon o'g'li –

Farg'ona shahridagi 1-sonli alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan kar va zaif eshitadigan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab psixologi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarning konfliktologik kompetentligini keys-stadi texnologiyasi vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Konfliktologik kompetentlikning tarkibiy komponentlari (kognitiv, motivatsion-qadriyat, faoliyat-amaliy va refleksiv komponentlar) tahlil qilingan, keys-stadi texnologiyasining pedagogik salohiyati va uni oliy ta'lim jarayoniga tatbiq etishning didaktik shartlari asoslangan. Maqolada muallif tomonidan ishlab chiqilgan bosqichma-bosqich metodika taqdim etilgan bo'lib, unda konflikt vaziyatlarini modellashtirishga asoslangan keyslar tizimi, ularni loyihalashtirish algoritmi hamda o'zlashtirish darajasini baholash mezonlari o'z aksini topgan. Tadqiqot natijalari pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bakalavriat bosqichi talabalarining konfliktologik kompetentligini shakllantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: konfliktologik kompetentlik, keys-stadi texnologiyasi, bo'lajak pedagog, pedagogik konflikt, metodika, kasbiy tayyorgarlik, interaktiv ta'lim usullari, refleksiv faoliyat.

Совершенствование методики развития конфликтологической компетентности будущих педагогов средствами технологии кейс-стади

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования методики развития конфликтологической компетентности будущих педагогов посредством технологии кейс-стади. Проанализированы структурные компоненты конфликтологической компетентности (когнитивный, мотивационно-ценностный, деятельностно-практический и рефлексивный), обоснован педагогический потенциал технологии кейс-стади и дидактические условия её применения в образовательном процессе вуза. Представлена поэтапная методика, разработанная автором, включающая систему кейсов, основанных на моделировании конфликтных ситуаций, алгоритм их проектирования и критерии оценки уровня сформированности компетентности. Результаты исследования позволяют разработать практические рекомендации по формированию конфликтологической компетентности студентов бакалавриата педагогических

Ключевые слова: *конфликтологическая компетентность, технология кейс-стади, будущий педагог, педагогический конфликт, методика, профессиональная подготовка, интерактивные методы обучения, рефлексивная деятельность.*

Completing the methodology for developing conflictological competence of future teachers by means of case-study technology

Annotation. *This article addresses the issues of improving the methodology for developing the conflictological competence of future teachers through case-study technology. The structural components of conflictological competence (cognitive, motivational-value, activity-practical, and reflexive) are analyzed, and the pedagogical potential of case-study technology together with the didactic conditions for its application in the higher education process are substantiated. A step-by-step methodology developed by the author is presented, including a system of cases based on modeling conflict situations, an algorithm for their design, and criteria for assessing the level of competence formation. The research findings make it possible to develop practical recommendations for forming the conflictological competence of undergraduate students at pedagogical higher education institutions.*

Keywords: *conflictological competence, case-study technology, future teacher, pedagogical conflict, methodology, professional training, interactive teaching methods, reflexive activity.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish, xususan, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar bo'lajak o'qituvchining nafaqat fan bo'yicha chuqur bilimga, balki zamonaviy pedagogik muloqot madaniyatiga, jumladan, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatli vaziyatlarni konstruktiv hal etish qobiliyatiga ega bo'lishini taqozo etadi. Zamonaviy maktab muhiti o'quvchi, ota-ona, hamkasblar va rahbariyat bilan o'zaro munosabatlarning murakkab tizimi bo'lib, unda konflikt holatlari obyektiv ravishda yuzaga kelib turadi. Bunday vaziyatlarni to'g'ri, kasbiy jihatdan asoslangan tarzda boshqara olmaslik yosh pedagoglarning kasbiy faoliyatdan tez charchashi (emotsional "kuyish" sindromi), ta'lim sifatining pasayishi va hatto kadrlar oqimining ortishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois bo'lajak pedagoglarda konfliktologik kompetentlikni konfliktlarning tabiati va sabablarini anglash, ularni oldindan bashorat qilish, diagnostika qilish hamda pedagogik jihatdan asoslangan usullar bilan bartaraf etish qobiliyatlarining yaxlit majmuini shakllantirish zamonaviy pedagogika ta'limining dolzarb vazifalaridan biriga aylanmoqda. Ushbu kompetentlikni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida keys-stadi (case-study) texnologiyasi e'tirof etiladi, chunki u nazariy bilimlarni real yoki real vaziyatga yaqinlashtirilgan amaliy holatlar zaminida mustahkamlash, talabalarni faol mulohaza yuritishga, jamoaviy qaror qabul qilishga hamda o'z harakatlarini refleksiya qilishga undaydi.

Mavzuning dolzarbligiga qaramay, oliy pedagogik ta'lim amaliyotida konfliktologik kompetentlikni keys-stadi texnologiyasi vositasida rivojlantirishning yaxlit, bosqichma-bosqich asoslangan metodikasi hali yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ko'pincha keyslardan foydalanish epizodik xarakterga ega bo'lib, ularning didaktik loyihalashtirilishi, o'zlashtirish darajasini baholash mezonlari va o'quv jarayoniga tizimli tatbiq etilishi masalalari alohida

ilmiy-metodik ishlanmani talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi mazkur bo'shliqni bartaraf etishga xizmat qiluvchi, ilmiy asoslangan metodikani taqdim etishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Konfliktologiya fani konfliktlarning kelib chiqish sabablari, dinamikasi va ularni boshqarish mexanizmlarini o'rganuvchi mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan. Pedagogik konfliktologiya esa ta'lim jarayonidagi o'ziga xos ziddiyatlarni o'qituvchi-o'quvchi, o'qituvchi-ota-ona, hamkasblar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish masalalarini alohida tadqiqot predmeti sifatida ko'rib chiqadi. Ko'plab pedagog va psixolog olimlarning tadqiqotlarida kasbiy kompetentlik tuzilmasida kommunikativ va konfliktologik komponentlarning muhim o'rin tutishi qayd etilgan bo'lib, bu bo'lajak o'qituvchini nazariy tayyorlash bilan bir qatorda amaliy-mashqli tayyorgarlikka ham alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Keys-stadi texnologiyasining pedagogik salohiyatiga bag'ishlangan ilmiy manbalarda ushbu metodning ta'lim oluvchini passiv tinglovchidan faol tahlilchi va qaror qabul qiluvchiga aylantirishi, muammoli vaziyatlar zaminida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi ta'kidlanadi. Tadqiqotchilar keys-stadi texnologiyasini amaliyotga yaqinlashtirilgan, kontekstual va interaktiv ta'lim shakli sifatida, ayniqsa kasbiy-amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda yuqori samaraga ega ekanligini asoslaydilar. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda keys-stadi texnologiyasi ko'proq iqtisodiyot, huquqshunoslik va menejment ta'limi kontekstida tahlil qilingan bo'lib, uni maxsus ravishda konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish vositasi sifatida, pedagogik oliy ta'lim tizimida tizimli tatbiq etish masalasi yetarlicha yoritilmagan. Aynan shu holat mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi: mavzuga oid ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tizimli tahlil qilish; me'yoriy-huquqiy hujjatlarni kontent-tahlil qilish; pedagogik kuzatuv; so'rovnoma va test topshiriqlari orqali diagnostika; pedagogik tajriba-sinov ishlari; olingan natijalarni matematik-statistik qayta ishlash (Styudent t-mezone, Piron xi-kvadrat mezone). Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini kompetentlik, faoliyat, shaxsga yo'naltirilgan va kontekstli yondashuvlar tashkil etdi.

Konfliktologik kompetentlikning shakllanganlik darajasini aniqlash uchun quyidagi mezonlar ishlab chiqildi:

kognitiv mezon konflikt tabiati, turlari, dinamikasi va boshqarish strategiyalari haqidagi bilimlar darajasi;

motivatsion-qadriyat mezone konfliktlarni konstruktiv hal etishga bo'lgan ichki intilish va kasbiy qadriyatlar tizimi;

faoliyat-amaliy mezon konkret vaziyatlarda konfliktni diagnostika qilish, muzokara olib borish va konstruktiv yechim topish ko'nikmalari;

refleksiv mezon o'z harakatlarini va konflikt oqibatlarini tahlil qilish, xulosa chiqarish qobiliyati.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Keys-stadi texnologiyasi – bu real yoki real vaziyatga yaqinlashtirilgan muammoli holatni tahlil qilish, unga nisbatan mumkin bo'lgan yechim variantlarini ishlab chiqish va asoslash jarayoniga qurilgan o'qitish usulidir. Konfliktologik kompetentlikni rivojlantirish nuqtai nazaridan ushbu texnologiyaning quyidagi afzalliklari muhim ahamiyat kasb etadi: birinchidan, keys real pedagogik amaliyotdan olingan vaziyatni aks ettirgani bois talaba nazariy bilimlarni mavhum emas, balki kontekstual tarzda o'zlashtiradi; ikkinchidan, keys ustida ishlash jamoaviy muhokama, turli nuqtai nazarlarni taqqoslash va argumentlashtirilgan bahs yuritish orqali kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi; uchinchidan, yechim variantlarini taqqoslash jarayoni talabani bir qarorga emas, balki bir

necha muqobil strategiyani baholashga o'rgatadi, bu esa real konflikt vaziyatlarida moslashuvchan fikrlashni shakllantiradi.

Konfliktologik keyslar tizimini loyihalashtirish algoritmi. Metodika doirasida keyslarni loyihalashtirishning quyidagi bosqichma-bosqich algoritmi ishlab chiqildi:

1-bosqich – diagnostik: bo'lajak pedagoglar orasida ko'p uchraydigan konflikt turlarini (o'qituvchi-o'quvchi, o'qituvchi-ota-ona, hamkasblar o'rtasidagi) real pedagogik amaliyot materiallari asosida aniqlash;

2-bosqich – loyihalash: har bir konflikt turi bo'yicha bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi (oddiy o'rta murakkab darajali) keyslar bankini yaratish;

3-bosqich – metodik ta'minlash: har bir keysga muhokama savollari, rol-o'yin elementlari va baholash mezonlarini birlashtirish;

4-bosqich – aprobatsiya: keyslarni kichik guruhlarda sinovdan o'tkazish va ekspert baholash asosida takomillashtirish;

5-bosqich – tatbiq etish: keyslarni o'quv dasturi (masalan, "Pedagogik mahorat", "Pedagogik konfliktologiya" fanlari) mazmuniga integratsiya qilish.

Metodikaning bosqichma-bosqich tuzilmasi. Ishlab chiqilgan metodika uch bosqichdan iborat: motivatsion-tayyorgarlik bosqichi (talabalarda konfliktologik kompetentlikka ehtiyoj va qiziqishni shakllantirish, boshlang'ich diagnostika o'tkazish), operatsional-amaliy bosqich (keyslar tizimi asosida mustaqil va guruh ishlarini tashkil etish, rol-o'yinlar, miniatyura-treninglar, "aqliy hujum" usullarini qo'llash) hamda reflektiv-baholov bosqichi (talabalarining o'z faoliyatini tahlil qilishi, portfolio yuritishi, yakuniy diagnostika va natijalarni taqqoslash). Har bir bosqichda o'qituvchining roli konsultant va fasilitator sifatida belgilanadi, bu esa talabaning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish erkinligini ta'minlaydi.

Ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba va nazorat guruhlarida pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajriba guruhi talabalari bilan ishlab chiqilgan keyslar tizimi asosida mashg'ulotlar olib borildi, nazorat guruhida esa an'anaviy usullarda ta'lim davom ettirildi. Boshlang'ich va yakuniy diagnostika natijalarini qiyosiy tahlil qilish tajriba guruhida konfliktologik kompetentlikning barcha komponentlari (ayniqsa faoliyat-amaliy va reflektiv komponentlar) bo'yicha nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan ishonchli o'sish kuzatilganini ko'rsatdi. Bu ishlab chiqilgan metodikaning yuqori pedagogik samaradorligidan dalolat beradi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot bo'lajak pedagoglarning konfliktologik kompetentligini keys-stadi texnologiyasi vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish nazariy va amaliy jihatdan asoslanganligini ko'rsatdi. Kognitiv, motivatsion-qadriyat, faoliyat-amaliy va reflektiv komponentlarni yaxlit hisobga oluvchi, bosqichma-bosqich tashkil etilgan, real pedagogik vaziyatlarga asoslangan keyslar bankiga tayanuvchi metodika bo'lajak o'qituvchilarda konflikt vaziyatlarini konstruktiv boshqarish ko'nikmalarini samarali shakllantirish imkonini beradi. Kelgusida ushbu metodikani raqamli ta'lim platformalari va interaktiv simulyatsion muhitlar bilan integratsiyalash, shuningdek turli pedagogik yo'nalishlar (boshlang'ich ta'lim, maktabgacha ta'lim, kasbiy ta'lim) uchun ixtisoslashtirilgan keyslar bankini kengaytirish istiqbolli tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник. – М.: Аспект Пресс, 2001.
2. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2008.

3. Муслимов Н. А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантиришнинг назарияси ва методикаси. – Тошкент: Фан, 2004.
4. Йўлдошев Ж. Ф., Усмонов С. А. Педагогик технология асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2004.
5. Barnes L. B., Christensen C. R., Hansen A. J. Teaching and the Case Method: Text, Cases, and Readings. 3rd ed. – Boston: Harvard Business School Press, 1994. – 333 p.
6. Rakhimov Z. T. Pedagogik kompetentlik: tuzilishi va rivojlantirish yo'llari. – Toshkent.
7. Yin R. K. Case Study Research and Applications: Design and Methods. 6th ed. – Los Angeles: SAGE Publications, 2018. – 457 p.
8. Fisher R., Ury W., Patton B. Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In. 3rd ed. – New York: Penguin Books, 2011. – 240 p.
9. Johnson D. W., Johnson R. T. Joining Together: Group Theory and Group Skills. 11th ed. – Boston: Pearson, 2013.
10. Deutsch M., Coleman P. T., Marcus E. C. The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice. 3rd ed. – San Francisco: Jossey-Bass, 2014.
11. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1984.
12. Herreid C. F. Case Study Teaching. – Washington, DC: National Science Teaching Association Press, 2007.
13. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // Journal of Engineering Education. – 2004. – Vol. 93, No. 3. – P. 223–231.
14. Brookfield S. D., Preskill S. Discussion as a Way of Teaching: Tools and Techniques for College Classrooms. 2nd ed. – San Francisco: Jossey-Bass, 2005.